

УДК 94(477)

Іван Янюк

СТРУКТУРА І ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПАРЦЕЛЯЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА «ЗЕМЛЯ» У ЛЬВОВІ (1907–1923 РР.)

У статті розкрито структуру та організацію управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові в період від його заснування – до остаточного переходу Східної Галичини до складу Польщі. Визначено основні органи управління товариством та розкрито їх функції.

Ключові слова: парцеляція, товариство «Земля», структура, управління, земля.

Актуальність питання структури і організації управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові полягає у тому, що ця тематика залишається практично не розкритою в українській історичній науці.

Наукова новизна дослідження полягає у залученні не досліджуваної раніше джерельної бази, а також вивченні проблем, які раніше не були розкриті українською історичною наукою.

Об'єктом дослідження є соціально-економічний розвиток Східної Галичини впродовж окресленого періоду. Предметом дослідження є особливості структури та організації управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові.

Мета дослідження – проаналізувати структуру та організацію управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові в зазначений час.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити структуру парцеляційного товариства «Земля» у Львові, дослідити організацію управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові, оцінити його внесок в соціально-економічний розвиток краю.

Питання економічного розвитку українських земель в цей період досліджували В. Виздрик [1], І. Витанович [2], О. Горовий [3], С. Злупко [4], З. Комаринська [5], Б. Лановик [6]. Але окресленій проблемі достатньої уваги не було приділено.

Джерельною базою дослідження є матеріали ф. 845 «Кооперативний банк «Земля», м. Львів» Центрального державного історичного архіву України в м. Львові [7–12].

Таким чином, можна констатувати, що джерельна база окресленої проблеми в українській історіографії практично не використовувалася, це питання залишається не висвітленим в історичній науці.

Структура і управління Львівським парцеляційним товариством «Земля», за винятком незначних змін, залишалася сталою впродовж 1907–1923 рр. [7]. Товариство утворило фірму «Парцеляційне товариство «Земля» [7, арк. 1], основним місцем розташування якого було м. Львів, площа Ринок, 43 [8, арк. 9]. Поштовою адресою інституції була вул. Сисустуска, 38 [12, арк. 49]. За організаційно-правовою формою воно було товариством з обмеженою відповідальністю. Основною метою діяльності якого було отримання матеріальної вигоди його членами [7, арк. 1]. Для того, щоб стати членом товариства, потрібно було придбати хоча б один уділ, вартість якого у 1908 р. становила 200 крон [8, арк. 1 зв.]. У 1923 р. вартість уділу становила 5000 польських марок [7, арк. 3]. Кількість уділів для одного члена не була обмеженою [8, арк. 1 зв.].

Консалтингові послуги товариству «Земля» надавав Ревізійний союз українських кооператив (далі – РСУК) [10, арк. 1]. Статути та діловодні документи товариства викликали зацікавлення й використовувалися для наукових досліджень за кордоном. Так, 21 жовтня 1921 р. РСУК повідомив товариство «Земля» про те, що президент шведського кооперативного союзу у Фінляндії, професор університету в Гельсінгфорсі, доктор філософії і медицини Юрій фон Вендт просить задля порівняння різних кооперативних організацій надіслати йому на німецькій, англійській та французькій мовах статuti товариства «Земля», однієї із спілок та інформацію про подальший розвиток [2, арк. 26–26 зв.]. У відповідь на цей лист товариство скаржилося на неможливість здійснення будь-яких прогнозів щодо прибутку, оскільки це було складно реалізувати, зважаючи на польську окупацію Східної Галичини, складні економічні умови, порушення товарообміну тощо [8, арк. 26 зв.].

Безпосереднє керівництво товариством здійснювала рада директорів [1, арк. 8], Основні положення щодо діяльності та функцій якої затверджено 18 червня 1908 р. [9, арк. 3 зв.]. Рада директорів складалася з трьох осіб та трьох їх заступників [7, арк. 23]. За напрямками діяльності директори виконували технічні, керівні та адміністративні функції [9, арк. 1]. Функції керуючого директора: ведення протоколів засідання, поштові операції товариства, скликання і проведення засідань, головування на засіданнях, оформлення звітності, документації, візування векселів, визначення часу і тривалості відпусток працівників, проведення інвентаризації, виконання функції загального нагляду і фінансового контролю тощо [9, арк. 2]. Функції технічного директора: аудит об'єктів власності, які підлягали парцеляції (перевірка якості ґрунтів, контроль за документацією,

тощо), звітування перед наглядовою радою про стан господарства та управління власністю тощо [9, арк. 2 зв.]. Функції адміністративного директора: управління бухгалтерією товариства, облік окремих актів: сервітутів, кореспонденції, контрактів, подань до різних органів влади, робота з клієнтурою [9, арк. 3], подання податкових декларацій, взаємодія із державними органами тощо [9, арк. 3 зв.].

Директорів на засіданні призначала наглядова рада, вибираючи їх з середовища членів товариства. Повноваження дирекції обмежувалися функціями наглядової ради та загальних зборів товариства [7, арк. 64 зв.]. Функції між директорами розподілялися наглядовою радою [3, арк. 1]. З 1923 р. рада директорів також мала виконувати управління парцеляційними структурами до часу утворення відповідних агенцій [7, арк. 59]. Рішення загальних зборів або наглядової ради були обов'язковими для виконання радою директорів [7, арк. 8].

Для прийняття рішення потрібна була присутність трьох членів ради директорів [7, арк. 23]. Для цього вони мали ставити свої підписи під протоколом [9, арк. 1], таким чином, зазначивши свою присутність. Для прийняття рішення була необхідна більшість голосів від кількості присутніх на засіданні членів ради директорів, для того, щоб будь-яке зобов'язання товариства набрало юридичної сили, потрібні були підписи двох членів ради директорів [7, арк. 8; арк. 64 зв.]. Рада директорів призначала керуючих товариством, визначала суми їх заробітної плати, а також, за потреби звільняла їх. Також вона була матеріально відповідальною у відповідності до норм статуту товариства та діючого на той час законодавства [7, арк. 59].

Засідання ради директорів відбувалося, зазвичай, раз у тиждень. Якщо потрібно було провести позапланове засідання, то це можна було зробити на прохання будь-кого з членів ради директорів. Головував на засіданнях та призначав їх позачергове проведення керуючий директор. У випадку його відсутності або неможливості виконувати з якоїсь причини свої функції, його заміняв технічний директор, який перебирав на себе функції керуючого директора у разі неможливості останнім виконувати свої функції більше чотирнадцяти днів [9, арк. 1].

На засіданнях ради директорів вони звітували про роботу, проведену з часу останнього засідання. Звіти подавалися у письмовій формі кожному присутньому на засіданні. Кожен з них виконував такі функції: визначав кількість годин робочого дня для персоналу, контролював діловодство, наглядав за змінами правил видачі кредитів, дотриманням працівниками свого відділу службової інструкції, оцінював вартість векселів та інші функції, передбачені нормами статуту [9, арк. 1 зв.].

Наглядова рада могла дозволити директорам брати майно товариства в парцеляцію, надавати позики, призначати адміністрацію в маєтках, приймати керуючих і визначати розпорядок їх роботи, укладати договори з членами товариства, оцінювати майно, яке передавалося під заставу товариству, визначати терміни повернення кредитів [9, арк. 1–2].

Не пізніше, як через три місяці після завершення адміністративного року, рада директорів мала подавати річний звіт наглядовій раді. У ньому подавалися усі фінансові надходження та видатки, які здійснювалися касами товариства упродовж підзвітного періоду; розрахунок прибутків та видатків; фінансовий баланс маєтків, які належали товариству; облік загальної кількості членів товариства та їх уділів, а також виплати дивідендів з прибутку товариства «Земля» [7, арк. 6].

Наглядова рада обиралася на загальних зборах товариства терміном на три роки. Цей орган здійснював контроль за роботою органів управління товариством і складався із дев'яти членів і трьох заступників, які обиралися з членів товариства [1, арк. 9]. Термін повноважень членів наглядової ради – 3 роки. Перші два роки частину ради переобирали за допомогою жереба. Кількість термінів перебування в наглядовій раді одного члена товариства була необмеженою [7, арк. 65].

Члени наглядової ради обирали зі свого складу голову, першого і другого містоголів, секретаря і заступника секретаря. Керував на засіданнях ради її голова. Для набуття юридичної сили рішень ради, потрібна була присутність не менше п'яти членів [7, арк. 59]. Рішення наглядової ради приймалися шляхом голосування. Для набуття чинності потрібні були голоси більшості присутніх на засіданні [7, арк. 65 зв.].

Наглядова рада могла бути розпущена рішенням трьох чвертей членів від присутніх на загальних зборах товариства. Таким способом міг бути відкликаний кожен член наглядової ради [7, арк. 9]. Функції, які виконувала наглядова рада: ведення звітності, нагородження та покарання директорів та управляючих товариства, визначення відсотків на кредити, видані товариством, а також на обіговий капітал товариства, ухвалення регламентів [7, арк. 65 зв.], прийняття нових членів, відкриття нових філій, нагляд за веденням діловодства, скликання загальних зборів, вибір часопису для публікації повідомлень про діяльність товариства тощо [7, арк. 11].

Також наглядова рада встановлювала осіб, які мали доступ до каси товариства [9, арк. 3 зв.]. Члени наглядової ради несли особисту відповідальність за збитки, завдані ними товариству [7, арк. 11]. З 1923 р. на засіданні наглядової ради могли бути присутні представники органів державної влади [7, арк. 59 зв.]. Наглядова рада могла виключити будь-якого члена товариства за поданням

ради директорів, у випадку завдання збитків товариству. Це рішення було незворотнім і кінцевим [8, арк. 1]. У випадку потреби наглядова рада могла скликати надзвичайні збори. Для цього необхідне було письмове звернення дирекції товариства або не менше 10 % членів РСУК. У такому випадку збори мали бути проведені не пізніше, ніж через шість тижнів після звернення [7, арк. 79].

Вищим органом управління товариства «Земля» були загальні збори товариства, які скликалися не рідше, ніж щороку і в них брали участь всі члени товариства [7, арк. 18]. Кожен член товариства мав право одного голосу, незалежно від кількості уділів, які він мав у власності [7, арк. 12]. Скликала загальні збори наглядова рада. З 1923 р. право скликати надзвичайні збори мала рада директорів або група не менше як з десяти членів товариства. Для цього потрібно було не раніше, як за шість тижнів повідомити про це у відповідному часописі [7, арк. 60].

До функцій загальних зборів належали вибори наглядової ради, затвердження її окремих рішень, розподіл прибутку товариства, визначення максимальної суми зобов'язань товариства, максимального кредиту, який може бути виділений одному членові, встановлення суми внесків, ухвалення змін і доповнень до статуту, визначення сум вступу в члени інституції, що не вважалось зміною статуту, прийняття рішень щодо проведення ревізій, ухвала рішення про ліквідацію товариства. Голосування на загальних зборах відбувалися таємно, картками [7, арк. 18 зв.].

Контроль за діловодством товариства від імені його ради, у відповідності до статуту та закону від 9 квітня 1875 р., здійснювала ревізійна комісія [11, арк. 7]. Її діяльність регламентувалася окремим положенням [11]. Керівником комісії та його заступником були, відповідно керівник та заступник ради товариства. Їх обирали кожного року на першому, після загальних зборів, засіданні. Референта комісії вибирали серед себе її члени [11, арк. 13]. Голова ревізійної комісії відповідав за виконання регламенту роботи ревізійної комісії [11, арк. 11].

У разі відсутності когось із керівників комісії, його заміняли у відповідності до ієрархії посад. Для виконання своїх функцій на засіданні комісії було достатньо присутності когось із керівництва (керівника, заступника або референта) та одного члена комісії [11, арк. 16]. У разі необхідності для здійснення ревізії могли бути залучені члени ради товариства [11, арк. 11]. Якщо хтось з членів комісії без причини не брав участі в її роботі більше двох місяців, то він позбавлявся повноважень за рішенням ради товариства, відповідно до подання керівника ревізійної комісії [11, арк. 16 зв.].

Упродовж року, не рідше одинадцяти разів, ревізійна комісія перевіряла діловодство товариства. Нею проводилося не менше двох позапланових комплексних перевірок [11, арк. 10]. До 31 грудня кожного року комісія мала здійснювати інвентаризацію каси та інших об'єктів, а упродовж січня – проводити ревізію всіх рахунків товариства [11, арк. 19].

В обов'язки ревізійної комісії входив нагляд за знаходженням доступному для читання членами товариства місці таких документів, як вартість відсоткової ставки від позичок та ощадних вкладень, а також способи нарахувань відсотків; повідомлення про уповноважених до управління фінансами товариства та візування його рішень у точно вказаний час прийому та інструкцій, що забороняють здійснювати прийом готівки в інший час, ніж вказаний в даному документі, а також поза межами товариства [11, арк. 10 зв.].

Ревізійна комісія слідувала за точним оформленням документів, що видавала рада директорів товариства. Особливий контроль здійснювався за введеними в обіг ощадними книжками, реєстрами уділів, облигаціями, вексями тощо [11, арк. 16 зв.]. Діяльність членів ревізійної комісії оплачувалася відповідно до рішення наглядової ради, окремо за кожне її засідання, що тривало більше двох годин [11, арк. 8]. На нашу думку, обмеження, що накладалися на час роботи комісії, негативно відображалися на ефективності використання часу цим контролюючим органом.

Рішення щодо повідомлення ради директорів про планову ревізію комісія приймала на свій розсуд, в залежності від обставин. У процесі здійснення ревізії роботи ради директорів, ревізійною комісією вилучалися усі облікові книги, касові чеки, звіти про окремі акти парцеляції. Рада директорів мала представити точний фінансовий звіт за поточний місяць [11, арк. 8].

Особливості діяльності комісії детально розписувалася у спеціальній інструкції. Свою роботу в ході фінансової ревізії комісія мала розпочати із перерахування всієї готівки, наявної у касі. Будь-які невідповідності між реальним станом речей та фінансовим звітом мали бути записані в спеціальній ліквідаційній книзі. У разі виявлення недостачі, ревізійна комісія мала стягнути збитки із касира. Усі інші матеріальні цінності, які могли знаходитися в касі (бони, страхові купони, поштові марки) комісії не рекомендувалося перераховувати, а лише облікувати наявні звіти [11, арк. 17].

Наступним був етап перевірки векселів та об'єктів, які були надані під заставу. Ревізійна комісія мала перевірити якість виконання радою директорів своїх функцій. Рада директорів мала прозвітувати щодо питань вартості цих об'єктів та надати детальну характеристику поручителів [11, арк. 17].

В останню чергу перевірялися касові операції. В інструкції було чітко застереження, що перед початком перевірки необхідно пересвідчитися в тому, що усі касові звіти перевірені бухгалтером. У випадку, якщо якусь касову книгу або її частину не було перевірено, то за це негайно потрібно було покарати відповідальну особу. Відповідно рекомендувалося чітко визначити право доступу до документації певних службових осіб, щоб виразно окреслити коло відповідальності за ведення кожного документа [11, арк. 30 зв.]. Такий підхід сприяв якісному веденню діловодства, а також встановленню належного рівня дисципліни у веденні роботи товариства та запобігав можливим зловживанням окремим управлінцями.

Усі, етапи перевірки відбувалися на одному засіданні ревізійної комісії. Інші напрямки діяльності органів управління товариством можна було ділити на окремі розділи і встановити такий графік перевірки для кожного із них, щоб інспектувати кожен розділ щомісяця [11, арк. 14 зв.].

Ревізія річного фінансового балансу мала тривати не менше декількох днів. Головним завданням комісії була перевірка відповідності між звітами ради директорів та реальним станом речей господарства товариства. Основними об'єктами ревізії фінансового балансу товариства були облікові книги, інвентар, управління маєтками, вартість активів, якими володіло товариство. Про результати всіх видів перевірок складався відповідний протокол, який спершу представлявся раді директорів, для того, щоб надати можливість їй внести свої зауваження, та, за необхідності, надати роз'яснення щодо тих чи інших аспектів роботи адміністративного апарату товариства «Земля». Після цього звіт передавався на розгляд ради товариства, яка приймала остаточне рішення щодо покарання або нагородження директорів [11, арк. 12].

Остаточне рішення щодо відповідальності того чи іншого службовця або директора приймалося наглядовою радою. До цього часу ніхто не мав права висловлювати будь-які свої думки щодо можливого порушення. Честь і гідність кожного з директорів, а також ради директорів захищалися, оскільки цей орган вважався таким, що представляв усе товариство, репутація якого мала важливе значення [11, арк. 15].

Усі річні звіти, рахунки та ухвали, підписували члени правління і наглядової ради. Вони публікувалися за два тижні перед загальними зборами. У випадку відмови якогось члена наглядової ради або правління підписувати документ, складався окремий відповідний акт [7, арк. 15]. У відповідності із законом, повідомлення про діяльність товариства, мали розміщуватися у спеціальному місці в приміщенні, в якому розташовувалося товариство, а також на сторінках «Господарсько-кооперативного часопису» – періодичному виданні українського кооперативного руху [7, арк. 15].

Отже, структура та організація управління парцеляційного товариства «Земля» у Львові були чітко регламентовані внутрішніми розпорядженнями, положеннями та статутами. Функції окремих підрозділів товариства були добре прописані та чітко розподілені. Діяла система взаємного контролю та противаг, що дозволяло уникнути зловживань окремими особами управління товариства. Також була прописана відповідальність певних структур та окремих керівних осіб. Можна стверджувати, що організація управління товариства була ефективною і сприяла виконанню ним своїх функцій.

Список використаних джерел

1. Виздрик В. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях / В. Виздрик // Держава та армія. – 2013. – № 752. – С. 150–155.
2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
3. Горовий О. Історико-географічні передумови інвестування господарства Галичини в другій половині ХІХ ст. – поч. ХХ ст. / О. Горовий // Часопис соціально-економічної географії. – 2014. – № 16. – С. 206–210.
4. Злупко С. Економічна історія України / С. Злупко. – Київ: Знання, 2006. – 367 с.
5. Комаринська З. Банки та банківська справа в Західній Україні / З. Комаринська // Вісник НБУ. – 2000. – С. 58–61.
6. Лановик Б. Економічна історія України і світу: Підручник / Б. Лановик, З. Матисякевич, Р. Матейко. – Київ: Вікар, 1999. – 737 с.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України), ф. 845, оп. 1, спр. 1, 124 арк.
8. ЦДАІЛ України, ф. 845, оп. 1, спр. 2, 32 арк.
9. Там само, спр. 3, 3 арк.
10. Там само, спр. 5, 2 арк.
11. Там само, спр. 7, 21 арк.
12. Там само, спр. 8, 206 арк.

Иван Янюк

СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПАРЦЕЛИЦИОННОГО ОБЩЕСТВА «ЗЕМЛЯ» ВО ЛЬВОВЕ (1907–1923 ГГ.)

В статье раскрыта структура и организация управления парцеляционного общества «Земля» во Львове в период от его основания – до окончательного перехода Восточной Галичины в состав Польши. Указано основные органы управления обществом и раскрыто их функции.

Ключевые слова: парцеляция, общество «Земля», структура, управление, земля.

Ivan Yaniuk**PARTSELYATSIYA COMPANY «ZEMLYA» STRUCTURE
AND ORGANIZATION IN LVIV (1907–1923)**

The structure and management organization of «Zemlya» company located in Lviv during the period from its foundation to the final transition of Eastern Galicia to Poland are revealed in this article. The main authorities of enterprise are specified and their functions are described.

Key words: partselyatsiya, society «Zemlya», structure, management, land.

УДК 94(477.44=161.1) «1921/1923»**Вікторія Єрмакова****ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ДІТЯМ
ПОВОЛЖЯ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У 1921–1923 РР.**

В умовах голоду 1921–1923 рр. найбільш незахищеною категорією виявилось дитяче населення не тільки України, але й голодуючих районів Поволжя. Спільними зусиллями держави та громадськості в Подільській губернії організовано значну допомогу безпритульним голодуючим дітям Поволжя. У статті досліджуються особливості організаційної діяльності та масштаби допомоги голодуючим дітям Поволжя у 1921–1923 рр. Автор визначає основні позитивні та негативні аспекти цього процесу. Головна увага приділена висвітленню рівня життя дітей та умов їхнього повсякденного побуту у дитячих закладах Подільської губернії.

Ключові слова: голод 1921–1923 рр., допомога голодуючим, дитяча безпритульність, Подільська губернія, Поволжя.

Україна сьогодні зіткнулася з новим явищем – діти-переселенці, діти бойовиків-терористів і діти загиблих українських військових, досвіду роботи з якими немає. Тож наразі актуально зазирнути в минуле нашої країни аби дослідити шляхи розв'язання подібних проблем. Однією з них є голод 1921–1923 рр.

Серед дослідників, які аналізували проблему голоду і голодоморів в Україні слід назвати таких науковців, як О. Мовчан і С. Кульчицький [1]. За останні роки з'явилися дослідження, зосереджені навколо питань допомоги жертвам голоду 1921–1923 рр. на Поділлі, зокрема М. Олійника [2]. Водночас, питання допомоги голодуючим дітям, особливо в регіональному аспекті, потребує детального дослідження.

Метою цієї статті є виявлення особливостей організації допомоги голодуючим дітям Поволжя в Подільській губернії у 1921–1922 рр.

Голод 1921–1923 рр. охопив райони Поволжя, Північного Кавказу і Півдня України. Ознаки голоду в Україні були виявлені на початку осені 1921 р., але вищі партійні та радянські органи республіки лише в грудні офіційно визнали його існування.

Голод 1921–1922 рр. збільшив кількість сиріт, безпритульних, покинутих та бездоглядних дітей і висунув найголовнішу задачу – порятунку дитячого населення не тільки України, але й голодуючих районів РСФРР від голодної смерті [3, с.140]. Діяльність держави зосереджувалася на оперативній евакуації населення, худоби, реманенту в урожайні губернії, надання харчування на місцях та отримання і розподіл допомоги із закордону. У 1921 р. РНК УСРР видала постанови та інструкції, що регламентували порядок розташування та утримання голодуючих дітей: «Положення про розміщення безпритульних дітей серед населення» (15 жовтня 1921 р.), «Інструкції нарвідділам, здороввідділам, і робітничим організаціям про прикріплення дитячих закладів до професійно-виробничих колективів» (15 жовтня 1921 р.), «Положення про прикріплення дитячих закладів до пролетарських організацій» (15 жовтня 1921 р.) У цих документах зазначалося, що вся відповідальність за прийом, форму обліку, устрій та евакуацію дітей покладалася на губернські відділи народної освіти, та пропонувалися альтернативні форми роботи – індивідуальний та колективний патронат (прикріплення безпритульних і евакуйованих дітей до сімей, організацій і підприємств) [3, с. 139].

Координація роботи з безпритульними була довірена міжвідомчій Центральній раді захисту дітей, яка об'єднувала представників наркоматів охорони здоров'я, соціального забезпечення, продовольства, земельних справ. У вересні 1921 р. створена секція допомоги голодуючим дітям, котра спочатку підпорядковувалася ЦК Допомоги голодуючим, а потім – Центральній Раді захисту дітей України. При ВУЦВК діяла надзвичайна комісія з боротьби з безпритульністю [4, с. 167].